

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2
0
2
4

No 6

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Elektron nashr. 581 sahifa.

E'lon qilishga 2024-yil 30-iyunda ruxsat etildi.

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi

Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi

Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati

Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri

Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari

Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati

Axmedov Sayfullo Normatovich, i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori

Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori

Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., Navoiy davlat pedagogika instituti rektori

Siddiqova Sadoqat G'afforovna, p.f.f.d., (PhD), Buxoro muhandislik-texnologiya instituti rektori

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU Hududiy ta'lim muassasalari va markazlar bo'yicha prorektor v.b.

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TDIUprofessori

Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori

Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori

Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d., TSUE professori

Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, i.f.f.d., TDIU dotsenti

Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari

Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i

Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori

Musayeva Shoirazimovna, SamDu IS instituti professori

Cham Tat Huei, (PhD) USCI universiteti professori, Malayziya

Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d.,(PhD) "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari

Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d.,(PhD) TAQU katta o'qituvchisi

Djudi Smetana, p.f.n., Pittsburg davlat universiteti dosenti, Pittsburgh, Kansas, AQSH

Krissi Lyuis, p.f.n., Pittsburg davlat universiteti dosenti, Pittsburgh, Kansas, AQSH

Ali Konak (Али Кўнак), i.f.d., prof., Karabuk universiteti dosenti, Turkiya

Glazova Marina Viktorovna, i.f.n., "LUKOIL-Energoservis" Kompaniyasi iqtisodchisi, Moskva.

Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., (PhD) TDIU dotsenti

Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti

Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Oqil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Abdurakhmanov Kalandar Khodjaevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Rae Kwon Chung, honorary professor of TSUE, Nobel laureate, South Korea,

Osman Mesten, member of the Turkish Parliament, head of the Turkey-Uzbekistan Friendship Society

Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, DSc, Prof., Minister of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan

Buzrukkhanov Sarvarkhan Munavvarkhanovich, DSc, Deputy Minister of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan

Akhmedov Durbek Kudratillayevich, DSc, Prof., Deputy of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan

Akhmedov Sayfullo Normatovich CSc, Prof., Rector of Academy of Labor and Social Relations

Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, DSc, Prof., TSUE Vice-Rector for Scientific Affairs and Innovation

Kalonov Mukhiddin Bakhritdinovich, DSc, Prof., Rector of the Navoi State Pedagogical Institute

Siddikova Sadokat Ghaforovna, PhD, Rector of the Bukhara Institute of Engineering and Technology

Khudoykulov Sadirdin Karimovich, DSc, Prof., acting Vice-rector for regional educational institutions and centers of TSUE

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, DSc, Prof., of TSUE

Samadov Askarjon Nishonovich, CSc, Prof., of TSUE

Slizovsky Dimitriy Yegorovich, DSc, Prof., of the People's Friendship University of Russia

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, DSc, Prof., Rector of International "Nordic" University

Akhmedov Ikrom Akramovich, DSc, Prof., of TSUE

Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja ugli, DSc, Prof., of TSUE

Utayev Uktam Choriyeich, Deputy Head of the DGPO of the Republic of Uzbekistan

Ochilov Farkhod, Head of the DCECGPO of the Republic of Uzbekistan

Eshtayev Alisher Abduganievich, DSc, Prof., of TSUE

Shoira Azimovna Musaeva, professor of SamDu IS Institute

Cham Tat Huei, PhD, professor at USCI University, Malaysia

Akhmedov Javokhir Jamolovich, PhD, deputy of executive director of the "El-yurt umidi" fund

Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, PhD, Senior Lecturer at Tashkent University of Architecture and Construction

Judy Smetana CSc, Associate Professor, Pittsburgh State University, Pittsburgh, Kansas, USA

Chrissy Lewis CSc, Associate Professor, Pittsburgh State University, Pittsburgh, Kansas, USA

Ali Konak DSc, Prof., Associate Professor of Karabuk University, Turkey

Glazova Marina Viktorovna, CSc, economist at LUKOIL-Energoservis Company, Moscow.

Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, associate professor of TSUE

Sevil Piriyeva Karaman, PhD, doctoral student at Ankara University, Turkey

Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, independent researcher of TSUE

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor

Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori

Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori

Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti

Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti

Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti

Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti

G'afurov Doniyor Orifovich, p.f.f.d., (PhD)

Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti

Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti

Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

Oliy ta'lim islohotlarida – muhandislik maktablarini institutsional rivojlantirish asoslari	16
Qo'ng'irotboy Avezimbetovich Sharipov, Abduqunduzova Nazokat Usmonqulovna	
Xufiyona iqtisodiyot mamlakatimiz rivojiga to'siq bo'lmoqda	20
Muxiddin Kalonov	
"Yashil" iqtisodiyotni moliyalashtirish amaliyotini takomillashtirish	24
Muhammadiyeva Maftuna	
Oliy ta'lim tizimidagi islohotlarda innovatsion yechimlarning zarurati	27
Abduqunduzova Nazokat Usmonqulovna	
Hududiy turizm rivojlanishining iqtisodiy samaradorligini oshirishda ish beruvchilar va yonlanuvchilar o'rtasidagi iqtisodiy munosabatlarni aniq sotsiologik baholash.....	31
Dustmurodov Orifjon Ismatilloevich	
Перспективы развития средств размещения в экологическом туризме на охраняемых природных территориях Узбекистана.....	40
Ахмедходжаев Равшан Темурович	
Bank kartalari orqali ko'rsatilayotgan xizmatlari bozorining rivojlanish borasidagi asosiy tendensiyalari va muammolari	49
To'irov Yunus Alamovich	
Kichik biznes subyektlarida innovatsionraqabatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarish orqali import o'rnini bosish strategiyasini shakllantirish istiqbollari.....	55
Rustamov Alisher Raxmataliyevich	
Nodavlat umumiy o'rta ta'lim maktabning faoliyati samaradorligini aniqlashda innovatsion usullardan foydalanish.....	62
Ustadjalilova Xurshida Aliyevna	
Tijorat banklarida bank risklarini boshqarishning strategik ahamiyati.....	67
Altibayev Xudayberdi Kuvandikovich	
Klaster iqtisodiy subyekt sifatida: mohiyati va tasnifi.....	71
Usmonov Sharofiddin Pazlitdinovich	
Tijorat banklari tomonidan yoshlar tadbirkorlik faoliyatini kreditlashning nazariy-uslubiy jihatlari.....	76
Asrorov Azizbek Isomiddin o'g'li	
Oliy ta'lim muassasalari xalqaro tasnifi: nazariya va tendensiya.....	81
Yuldashev Iskandar Bahromovich	
Iqtisodiyot transformatsiyasi sharoitida xo'jalik yurituvchi subyektlar moliyaviy resurslarini boshqarishda metodologik yondashuvlar va ilmiy qarashlar	86
Jiyanova Nargiza Esanboyevna	
Davlat-xususiy sheriklik munosabatlarini samarali tashkil etish mezonlari va omillari.....	93
Z. Abdikarimova, S. Madaminov	
Savdo korxonalari boshqaruv samaradorligini oshirish imkoniyatlari.....	97
Q. J. Mirzayev, Sh. M. Islomov	
Sociological Assessment of Migration Processes	102
Gulmurodov Kamoliddin Abdukodir ugli	
Current issues of business management in the context of digitalization of the economy	112
Safarov Bakhtiyor Djurakulovich, Kadirova Zulhumor Namazovna, Dadabaev Kuchkor Abdullaevich	
Методические основы маркетинговых стратегий акционерных обществ.....	118
Эркинов Шахзод Баходир ўғли	

Insurance Mechanisms in Foreign Trade: Mitigating Risk and Facilitating Global Commerce	125
Abirkulova Sohijjamol	
Improving the Conceptual Framework for Modernizing the Tax System (Using the Example of Uzbekistan)	130
Bakhrom Nomazov	
Ayollarning inson kapitalini rivojlantirishda kraudfanding platformasining ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati	136
Bozorova Saxobat Abdujapparovna	
Evaluating the Environmental Sustainability of Uzbek Firms in the Green Economy.....	142
Nurbek Xalimjonov Ulugbek ugli	
O'zbekiston iqtisodiyotini innovatsion rivojlanishida inson kapitalining roli	148
Eshmirzayev Faruddin Ilhomjonovich, Salimova Zaxro Sobirjon qizi	
Agroklastarlarda asosiy vositalarni modernizatsiyalash va ta'mirlash xarajatlarini tahlil qilish	155
G'afforov Ilhomjon Ilyosjonovich, Mirzayev Behzod Abdug'ofur o'g'li, Narzullayev Nodirbek Aziz o'g'li	
Improving the Practice of Increasing the Effectiveness of Managing Innovation Processes in Commercial Banks	160
Juraev K. T.	
Tadbirkorlik subyektlari eksportini rivojlantirishda raqamli platformalardan foydalanish	164
Mamasoatov Dilshod Ravshanovich	
Iqtisodiyotni raqamlashtirish va yashirin iqtisodiyotni kamaytirishda solliqlarning roli va ahamiyati.....	169
Madraximov Baxtiyorjon Ortiqboy o'g'li, Rizayev Xabib Abduraufovich, Namazov Sa'dulla Namozovich	
O'zbekistonda "yashil" iqtisodiyotga o'tishning joriy holati tahlili.....	175
Rahmatullayeva Dilbar Olimovna	
Buxoro viloyatida savdo xizmatlari raqobatbardoshligini baholash uslubi-yatini takomillashtirish..	181
Raxmatov Akmal Anvar o'g'li	
The Contribution of Transport in the Development of Tourism Industry (Case Study: Uzbekistan).....	187
Rofeeva Rukhshona Shavkatovna	
Yoshlarning sayohat manzillarini tanlashdagi omillar	192
Qurbanbayev Shuhrat Bakbergenovich	
Improving the Effective use of Funds From Taxes and Fees in Kashkadarya Region	196
Shakhzod Zokhidov	
Iqtisodiyotning innovatsion rivojlanishi sharoitida sanoat korxonalarida iqtisodiy salohiyatni boshqarish	202
Kadirova Shaxnoza Ilhomovna	
Yangi O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida kadrlar tayyorlash masalalari.....	207
Usmonov Baxodir Suvonqulovich	
Temir yo'l transportida innovatsion faoliyatni rivojlantirish yo'llari	211
Nasimov Shavkat Vasiyevich	
O'zbekistonda banklararo raqobat.....	219
Zunnunova Xulkar Muxtorovna	
O'zbekistonning xalqaro moliya tizimiga integratsiyasini ta'minlashni takomillashtirish	225
Nasirxodjayeva Dilafuz Sabitxanovna, Kuchkarov Sanjar Baxtiyarovich	
Respublikamizda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish istiqbollari	229
Abduxamid Abdumalikovich Bektemirov	
Iqtisodiy xavfsizlik tushunchasining mohiyati.....	233
Aripov Oybek Abdullayevich, Madiyorov Shavkatbek Muxtarovich	

Aksiyadorlik jamiyatlarida konsolidatsiyalashgan moliyaviy holat to'g'risida hisobot tuzishning bosqichlari.....	237
Eshonqulov Azamat Abdiraximovich	
Davlat moliyaviy nazoratining turlari va shakllari.....	241
Karayev Payzillaxon Yusufxonovich	
Tog' turizmini rivojlantirish manfaatlarini yo'lida investitsiya resurslarini to'plash mexanizmlarini ishlab chiqish samaralari	245
Xidirov Alimardon Dagarovich	
The Main Role of the Teacher While Managing the Classroom and Some Aspects of Teaching English	248
Nilufar Turdiyeva	
Davlat xususiy sherikchilik faoliyatining menejment funksiyalari tizimida muvofiqlashtirishning ahamiyati	252
Suleymanov Farrux Raximjon o'g'li	
Qishloq xo'jalik mahsulotlarini ishlab chiqarish hajmlari va sohada amalga oshirilayotgan tarkibiy-miqdoriy o'zgarishlar dinamikasi	256
G. Sh. Qo'ldosheva, A. J. Toshboyev	
Логистика в Азии: опыт и перспективы оптимизации	260
Каюмова Паризода	
Temir yo'l transportida yo'lovchi tashish imkoniyatlarini oshirishning zamonaviy yondoshuvlari ..	266
G. I. Abdulxamidova	
Повышение эффективности использования местных налогов и сборов в Кашкадарье: международная перспектива	272
Shahzad Zokhidov	
Financial and Credit Support for Investment and Innovative Developing Activities of a Tourist Enterprise	275
Rozokov Mukhammadaziz Mansurovich	
Роль контроля качества по хранению и переработке зерна в обеспечении продовольственной безопасности Республики Узбекистан	282
Холбекова Дилобар Расулжон кизи	
O'zbekistonda mahalla boshqaruvi tizimi faoliyatini takomillashtirish masalalari.....	289
Gafurov Ubaydullo Vaxabovich	
Kichik biznes va tadbirkorlik sharoitida oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish va sotishning xorijiy tajribasi	296
Dilnoza Meyliyeva	
Cross Cultural Preblems in International Business Negotiations	301
Xoldarova Fariza Tuxtabayevna	
Yengil sanoatning raqobatbatdosh hududiy-ishlab chiqarish klasterlarini rivojlantirish bo'yicha xorijiy tajribani qo'llash	304
Haydarova Shoxista	
Konchilik sanoati korxonalarining innovatsion jarayonlarni rivojlantirish xususiyatlari	310
Kurbanova Mehriniso Nematjanovna	
Korxonalarda risk boshqaruvi mexanizmlarini joriy etish va inson resurslaridan foydalanish istiqbollarini takomillashtirish	315
Tashpulatova Muniraxon Mahmudovna	
Spin korxonalar – texnologiyalarni tijoratlashtirishda muhim tuzilma sifatida	320
O'rinov Dilshodjon Axmadjonovich	
Mintaqalarda makroiqtisodiy barqarorlikning ta'minlanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillarni takomillashtirish strategiyasi	324
Xolbekova Feruza Rasulovna	

Iqtisodiy o'sish va aholi daromadlari o'rtasidagi bog'liqlikning nazariy asoslari.....	329
Hasanova Nigora Hasan qizi	
Современное состояние маркетинга на рынке ценных бумаг Республики Узбекистан.....	334
Юлдашев Жамшид Аббарович	
Sog'liqni saqlash sohasida davlat-xususiy sheriklik asosidagi investitsion loyihalarni moliyalashtirish	340
S. A. Karabayev	
Axborot telekommunikatsiya tarmog'i korxonalarida korporativ boshqaruv samaradorligi	334
Temirov Anvarxon Abdulazizxonovich	
Qishloq xo'jalik mahsulotlarini ishlab chiqarish hajmlari va sohada amalga oshirilayotgan tarkibiy-miqdoriy o'zgarishlar dinamikasi	347
G.SH.Qo'ldosheva ¹ , A.J.Toshboyev ²	
Yengil sanoatning raqobatbatdosh hududiy-ishlab chiqarish klasterlarini rivojlantirish bo'yicha xorijiy tajribani qo'llash	351
Haydarova Shoxista	
Konchilik sanoati korxonalarining innovatsion jarayonlarni rivojlantirish xususiyatlari	357
Kurbanova Mehriniso Nematjanovna	
Korxonalarda risk boshqaruvi mexanizmlarini joriy etish va inson resurslaridan foydalanish istiqbollarini takomillashtirish	362
Tashpulatova Muniraxon Mahmudovna	
Spin korxonalar - texnologiyalarni tijoratlashtirishda muhim tuzilma sifatida	367
O'rinov Dilshodjon Axmadjonovich	
Yoshlarning sayohat manzillarini tanlashdagi omillar	371
Qurbanbayev Shuhrat Bakberganovich	
Mahalla institutini ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning institusional tahlili.....	375
Bahriddinov Viqorjon Akbar o'g'li	
O'zbekistonda investitsion faoliyat, uni moliyalashtirishning zamonaviy ko'lamlari.....	380
va o'ziga xos xususiyatlari	
Kuvatova Oliya Sheraliyevna, Husenov Muhriddin Bahriddinovich	
Xalqaro moliya institutlari faoliyatining davlatlar rivojlanishiga ta'siri (Yevropa Taraqqiyot va Tiklanish banki misolida).....	384
Muxtorov Jahongir Muxtor o'g'li	
Davlat sektorida buxgalteriya hisobining xalqaro standartlariga muvofiq daromadlar hisobini tashkil etish	390
Meliboyev Akmal G'aybullayevich	
Qurilish materiallari ishlab chiqarish quvvatlari va asosiy ishlab chiqarish fondlarining t uzilishi hamda hajmi	394
Muxtasar Karimova Isroiljon qizi	
Ayollar tadbirkorligi nazariyasining takomillashuvi xususida.....	398
Sharofiddinova Gulnoza Iloxomjonovna	
O'zbekistonda soliq ma'murchiligida joriy etilgan soliqlarni undirish mexanizmini takomillashtirish masalalari	403
Maxmadustov Jalol Maxmadustovich	
Soliq majburiyatlari ijrosini takomillashtirish yo'llari	408
Mirzaaliyeva Gulchehra Abduvali qizi	
Сравнительное исследование финансовой отчетности, подготовленной в соответствии с мсфо и нсбу.....	413
Эргашева Шахло Тургуновна	

Innovatsion bank mahsulotlarini tashkil etishda xorijiy mamlakatlar tajribasi va raqamli transformatsiyaning ro'li.....	420
Rustamov Maqsud Suvonqulovich, Egamberganov Mirzabek Odilbek o'g'li	
Mintaqa mehnat bozori ishchi kuchiga talab va taklifni boshqarish vositasi sifatida	428
Umarov Oqil Omiljonovich, Abdullayev Umidjon G'afurovich	
Development of a Methodology for Assessing the Brand Equity of Higher Education Institutions	435
Zufarova Nozima Gulamiddinovna	
O'zbekiston qimmatli qog'ozlar bozorida tijorat banklarining o'rni	442
Avezov Ibrohim Ilhomovich	
Optimizing Digital Pedagogy through Database Applications and Data Mining for a Sustainable Digital Economy	448
Dilfuza Kuzikulova	
Xizmat ko'rsatish korxonalari faoliyati samaradorligini baholash usullarini takomillashtirish	454
Muradullayeva Nafisa Dilmurad qizi	
Talaba va o'quvchilarning kamolotida ma'naviy - ma'rifiy tadbirlarning ahamiyati	458
Quldoshev Asliddin Tursunovich	
To'qimachilik korxonalarining innovatsion faoliyatini baholash uslubiyo'tini takomillashtirish	461
Ikramov Maqsad Muratovich	
Davlat-xususiy sherikchilik asosidagi loyihalarni moliyalashtirish	467
To'irov Yunus Alamovich	
Mamlakatimizda pillachilik biznesini rivojlantirish orqali mahsulot ishlab chiqarish va uni qayta ishlash holatining tahlili	474
Turgunov Odilbek Maripovich	
Analysis of the investments in clean energy projects in the developing countries.....	478
Fayziyev Samandar Sobir ogli	
Chakana savdo korxonalarida innovatsion marketing strategiyalaridan foydalanish samaradorligini oshirish yo'llari	483
Kodirova Zulxumor Namazovna, Safarov Baxtiyor Djurakulovich	
O'zbekistonda raqamli bank xizmatlarining qo'llanilishida xorij tajribasining o'rni	489
Yo'ldosheva Iroda Ibodulla qizi	
O'z o'zini band qilishning ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligini o'lchashning asosiy yondashuvlari	493
Tursunxo'jayeva Gulnoza Jamoliddin qizi	
Tibbiy xizmatlarni rivojlantirishning muhim xususiyatlari	497
Axrorova M.F., Mirzayev Q.J.	
Qoraqalpog'iston respublikasida mikrokredit bank xizmatlarining rivojlanish holati iqtisodiy tahlili	502
Serjanov Aymurat Medetbaevich	
Mamlakatda qo'shilgan qiymat solig'ining yutuqlari va kamchiliklari, uni soddalashtirish hamda takomillashtirish yo'nalishlari	508
Mingturayev Abdusalom Abdumalik o'g'li, Orziqulov Ilyos Ixtiyor o'g'li, Boboqulov Jasur Avazovich, Adilov Zuxriddin Marip o'g'li	
Chet el kompaniyalarining "doimiy muassasa" konsepsiyasi mezonlariga yondashishni baholash hamda unga taaluqli foydani aniqlash masalalari	514
Rajapov Shuxrat Zaripbaevich	
Необходимость оценки и управления рисками в коммерческих банках в условиях устойчивого экономического развития	521
Каримов Шамсиддин Акрам угли	

Turistik xizmatlar bozorining rivojlanishida xorij tajribasini o'rganish.....	527
Ochilova Ozoda Toshquvatovna	
O'zbekistonda kambag'allikni qisqartirishda budget siyosati tahlili	533
Abdullayeva Sayyora Aleksandrovna	
Soliq ma'murchiligida joriy etilgan jismoniy shaxslardan olinadigan soliqlarni undirish mexanizmini takomillashtirish masalalari	540
Davletov Po'lat Torabayevich	
Banklarni davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish ispaniya tajribasi	546
Egamova Maxfurat Esanovna	
Oliy ta'lim muassasalarini xalqaro tasnifining vujudga kelishi ilg'or tajribalari.....	551
Yuldashev Iskandar Bahromovich	
Soliq siyosati va uning strategiyasiga oid ilmiy tadqiqotlar tahliliy sharhi	557
Ismatov Xolbuta Begmatovich	
O'zbekiston xizmatlar bozorini rivojlantirishda uning xalqaro, mintaqaviy hamkorlik tashkilotlariga a'zoligining o'ziga xos jihatlari	564
Cho'ponov San'at Otanazarovich	
Analysis of the Regulatory Sandbox Concept and Its Application Under Environmental Regulation	571
YANG Xuan	
Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish sharoitida budget xarajatlarini raqamli platformalar	576
Baxranov Bo'ston Axmedovich	
Oliy ta'lim muassasalarida marketing faoliyatini tashkil etish metodologiyasini	581
Shamshiyeva Nargizaxon Nosirxo'ja qizi	

INNOVATION BANK MAHSULOTLARINI TASHKIL ETISHDA XORIJIY MAMLAKATLAR TAJRIBASI VA RAQAMLI TRANSFORMATSIYANING RO'LI

ORCID: 0009000024001989

Egamberganov Mirzabek Odilbek o'g'li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
Moliya fakulteti 3-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Rustamov Maqsud Suvonqulovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti professori,
Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc).

Annotatsiya: Raqamli transformatsiya jarayonida innovatsion bank mahsulotlarini tashkil etish muayyan maqsadlar va strategiyalarni talab qiladi. Innovatsion bank mahsulotlarini tashkil etishda, bozorni o'rganish va tahlil qilish asosida mijozlar ehtiyojlari, raqobat muhiti va texnologiya tendentsiyalarini tushunish uchun bozor tadqiqotlarini o'tkazish hamda qaysi innovatsion mahsulotlar eng ko'p talab qilinishini aniqlash lozim. Jamoani shakllantirish orqali innovatsion mahsulotlarni ishlab chiqish va amalga oshirish bo'yicha mutaxassislar guruhini tuzish. Kompleks yondashuvni ta'minlash uchun unga bankning turli bo'limlaridan vakillarni birlashtirish zarur. Strategiyani ishlab chiqish natijasida maqsadlar, erishish usullari va harakatlar rejasini aniqlash orqali raqamli transformatsiya strategiyasini ishlab chiqish hamda innovatsion mahsulotlarni ishlab chiqishga alohida e'tibor berish muhim maqsadlardan hisoblanadi.

Kalit so'zlar: innovatsion bank, masofaviy bank xizmatlari, super-app texnologiyalari, scoring, bank infratuzilmasi, masofadan turib identifikatsiyalash, mijoz, bank-moliya, infokiosklar, PayPal, internet-banking xavfsizligi, raqamli transformatsiya, chakana bank xizmatlari, naqd pul.

Abstract: Organization of innovative banking products in the process of digital transformation requires specific goals and strategies. When creating innovative banking products, it is necessary to conduct market research to understand customer needs, competitive environment and technological trends based on market research and analysis, and to determine which innovative products are most in demand. Formation of a group of specialists for the development and implementation of innovative products by forming a team. In order to ensure comprehensive cooperation, it is necessary to attach representatives from different departments of the bank. As a result of the development of the strategy, the development of the digital transformation strategy by determining the goals, methods of achievement, and the action plan, as well as paying special attention to the development of innovative products, are important goals.

Key words: innovative bank, remote banking services, super-app technologies, scoring, banking infrastructure, remote identification, customer, bank finance, infokiosks, PayPal, internet banking security, digital transformation, retail banking services, cash.

Аннотация: Организация инновационных банковских продуктов в процессе цифровой трансформации требует конкретных целей и стратегии. При создании инновационных банковских продуктов необходимо на основе исследований и анализа рынка проводить исследования рынка, чтобы понять потребности клиентов, конкурентную среду и технологические тенденции, а также определить, какие инновационные продукты наиболее востребованы. Формирование команды специалистов для разработки и внедрения инновационных продуктов путем формирования команды. Чтобы обеспечить всестороннее сотрудничество, к нему необходимо присоединить представителей разных подразделений банка. В результате разработки стратегии важными целями являются разработка стратегии цифровой трансформации путем определения целей, методов достижения и плана действий, а также уделения особого внимания разработке инновационных продуктов.

Ключевые слова: инновационный банк, дистанционное банковское обслуживание, технологии супер-приложений, скоринг, банковская инфраструктура, удаленная идентификация, клиент, банковские финансы, инфокоски, ПайПал, безопасность интернет-банкинга, цифровая трансформация, розничные банковские услуги, касса.

KIRISH

O'zbekiston bank amaliyotida informatsion oqimlarning tezlik bilan harakatlanayotganligi innovatsion bank mahsulotlarini takomillashtirish zaruratini keltirib chiqaradi. Shu o'rinda, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi "2020–2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida"gi PF-5992-son Farmoni da bank tizimiga zamonaviy servis yechimlari asosida axborot texnologiyalarini, moliyaviy texnologiyalarni keng joriy etish, axborot xavfsizligini lozim darajada ta'minlash, shuningdek, moliyaviy xizmatlar ko'rsatishda inson omili ta'sirini kamaytirish bo'yicha tezkor chora-tadbirlar ko'rish talab etilmoqda, shuningdek, banklar biznes-modellarining korporativ mijozlarga xizmat ko'rsatishga yo'naltirilganligi, nobank moliya tashkilotlari, innovatsiyalar va axborot tizimlarining sust rivojlanganligi sababli moliyaviy ommaboplikning past darajadali. Natijada, boshqa mamlakatlarda jismoniy shaxslar va korporativ mijozlarga ajratilgan kreditlar bir me'yorda taqsimlangan bir vaqtda, mamlakatimizda jismoniy shaxslarga ajratilgan kreditlar jami kredit portfeli hajmining 19 foizini, korporativ mijozlarga ajratilgan kreditlar esa 81 foizni tashkil etmoqda (Farmon 2020). Shu jumladan, raqamli texnologiyalarga asoslangan innovatsion bank mahsulotlari turlarini yanada kengaytirish borasidagi belgilangan vazifalar bugungi kundagi dolzarb vazifalardan hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarida innovatsion bank mahsulotlarini ko'rsatish yildan-yilga rivojlanib borayotgan bo'lsa-da, bu borada muammolar yo'q deb bo'lmaydi. Innovatsion bank mahsulotlarida yuzaga kelgan muammolarni bartaraf etish va dasturda qulayliklar yaratish orqali mijozlar sonining ortishiga erishish mumkin. Tijorat banklarida innovatsion bank mahsulotlarini rivojlantirishga bir qancha omillar ham ta'sir ko'rsatadi. Shunga qaramasdan, O'zbekiston bank tizimida ham innovatsion bank mahsulotlarini rivojlantirish borasida bir qancha me'yoriy-xuquqiy hujjatlar ishlab chiqildi, yana jadal ishlar olib borilmoqda. Bugungi kunda banklar mijozlarining soni ortib borishi, ko'plab mijozlarni jalb qilish va ularga ko'rsatilayotgan xizmatlar sifatini oshirish natijasida o'z daromadlarini ham ko'paytirish uchun harakat qilmoqdalar.

O'zbekiston bank tizimida innovatsion bank mahsulotlaridan foydalanish bilan bog'liq ba'zi asosiy muammolar quyidagilarni o'z ichiga olishi mumkin:

1. Xavfsizlik va ma'lumotlarni himoya qilishning etarli emasligi: innovatsion bank mahsulotlari kiberhujumlar va firibgarliklarga qarshi himoyasiz bo'lishi mumkin, bu esa shaxsiy ma'lumotlarning tarqalishiga va moliyaviy yo'qotishlarga olib kelmoqda.

2. Foydalanish qiyinligi: ba'zi mijozlar yangi texnologiyalar va interfeyslardan foydalanishda qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin, bu esa mahsulotning noto'g'ri ishlashiga va noto'g'ri tushunilishiga olib keladi.

3. Cheklangan qamrov: ba'zi innovatsion bank mahsulotlari faqat ma'lum hududlarda yoki ma'lum mijozlar guruhlar uchun mavjud bo'lishi mumkin, bu esa bunday mahsulotlarning mavjudligi va ishlatilishini cheklaydi.

4. Kutilmagan to'lovlar va to'lovlar: ba'zi innovatsion bank mahsulotlaridan foydalanish to'lovlar yoki xizmatlar uchun to'lovlar uchun kutilmagan qo'shimcha xarajatlarga olib kelmoqda.

5. Tanlovni cheklash: ba'zi mijozlar innovatsion banklarda har doim ham mavjud bo'lmagan mahsulotlar va xizmatlarning ko'proq tanlovi tufayli an'anaviy bank mahsulotlarini afzal ko'rishlari mumkin.

Umuman olganda, innovatsion bank mahsulotlari mijozlar uchun yangi imkoniyatlar va qulayliklarni taklif qilsa-da, ular muvaffaqiyatli foydalanish uchun banklar va mijozlarning e'tiborini talab qiladigan bir qator muammolarga duch kelishi mumkin. Xususan, rivojlangan mamlakatlar tajribasidan shuni ko'rish mumkinki, bugungi kunda moliyaviy xizmatlar bozorida innovatsion bank mahsulotlarining sifati mijozlarga xizmat ko'rsatishda raqobat kurashining muvaffaqiyatini belgilab beradi.

Bugungi kunda jahon bank-moliya tizimida internet orqali amalga oshiriladigan innovatsion bank xizmatlarda axborot xavfsizligiga nisbatan kuzatilayotgan eng asosiy tahdidlardan biri elektron raqamli imzoning (ERI) o'g'irlanishi bilan bog'liq. Ya'ni, zararli dasturlar yordamida tizimga ulanadi va mijozlarning elektron imzo kalitlari o'g'irlanadi. Bu muammo internet orqali bank mahsulotlarini ko'rsata boshlaganidan buyon mavjud bo'lib kelgan bo'lsada, oxirgi vaqtlarda jahonning qator banklari ushbu shaklda amalga oshirilgan qallobliklarga duch kelganlarida, ayniqsa, katta dolzarblik kasb etdi.

Ushbu muammoni hal qilish uchun tadqiqot davomida quyidagicha savollarga javob topish talab qilinadi:

- innovatsion bank mahsulotlarini tijorat banklarining tutgan o'rni hamda banklarning amaldagi holatini tahlil qilish tartibini aniqlash;
- tijorat banklarida innovatsion bank mahsulotlarining tutgan o'rnini takomillashtirishni kompleks tahlil qilish tartibi;

- tijorat banklari tizimida innovatsion bank mahsulotlarining tutgan o'rnini takomillashtirish me'zonlarini aniqlash;
- O'zbekiston tijorat banklari faoliyatida innovatsion bank mahsulotlarini baholash yo'llarini ishlab chiqish.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Maqolada bank tizimida innovatsion bank mahsulotlarini takomillashtirish ko'lamini kengaytirish jarayonida yuzaga keladigan iqtisodiy munosabatlar tanlangan tartibda deduksion yoki induksion usullardan foydalanish samara bersa, abstrakt-mantiqiy fikrlash usuli esa jarayonni tizimli tahlil qilishda ahamiyatlidir. Ilmiy tahlil jarayonida ana shu ilmiy tadqiqot usullaridan, xususan, kuzatish, umumlashtirish, guruhlash, taqqoslash, tahlil qilishda esa sintez va tahlil usullarini keng foydalanildi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

So'nggi yillarda innovatsion bank mahsulotlarini yetkazib berish va iste'mol qilish borasida shuningdek, texnologik rivojlanish natijasida biznes, bank va moliya tizimi muhitida katta o'zgarishlar ro'y bermoqda. Bank xizmatlar bozorida ham internet va mobil texnologiyalarni qo'llash hamda ulardan foydalanish banklarning xizmat ko'rsatish tarixida misli ko'rilmagan o'zgarishlarga olib kelmoqda. Ko'p sonli elektron kanallar orqali innovatsion bank mahsulotlarini rivojlantirish mijozlarga qo'shimcha qulayliklar taqdim etish imkonini berdi. Bugungi kunda rivojlangan davlatlar bank tizimida ko'plab moliyaviy xizmatlarning ortib borishi innovatsion bank mahsulotlarining ahamiyatini yanada oshirmoqda, natijada butun dunyo bo'ylab yirik banklar tomonidan bank mahsulotlarining turli xil variantlari onlayn rejimda taqdim etilmoqda.

Tadqiqotlar ko'rsatishicha, quyidagi bosqichlarda innovatsion bank mahsulotlari nazariyasi rivojlangan.

1960–1980 -yillar innovatsion bank mahsulotlari nazariyasi rivojlanishining boshlang'ich bosqichi hisoblanadi. Bu paytda X.Duglas Michigan universitetining "Kreditlash sohasidagi bank siyosati" (X.Duglas, 1971), D.Revel Uels universitetining "Raqobat va bank faoliyatini boshqarish" (D.Revel, 1978), Sh.Dereyning "Britaniya banklari strategiyasi va xalqaro raqobat" asari (Sh.Derey, 1977) hamda G.Brayanning "Bank sohasidagi raqobat" tadqiqoti (G.Brayan, 1970) chop etiladi. Yuqorida qayd etilgan ilmiy ishlar bank mahsulotlari bozori va uning bank xizmati segmentini o'rganishga bag'ishlangan.

1980–2000-yillarni innovatsion bank mahsulotlari nazariyasi rivojidagi ikkinchi bosqich deb hisoblash mumkin. Ushbu davr alohida mamlakatlar kredit-moliya tizimlari faoliyati o'ziga xos xususiyatlarini hamda bank kapitali globallasuvi va markazlashuvi bank mahsulotlari bozoriga ta'siri ehtimoliy oqibatlarini tadqiq etishga urinishlar sifatida tavsiflanadi (Z.Mamadiyorov, 2018).

"Moliyaviy supermarket" va "moliyaviy butik" g'oyasi hamda tor yo'nalishga ixtisoslashgan banklarning universal banklar qatoriga qo'shilishi dolzarb ahamiyat kasb etdi. Ssuda kapitali bozoridagi xizmatlar, elektron xizmatlar keng tarqaldi, banklarning birlashishi va mijozlar sonining keskin oshishi holatlari ko'paydi (O.Alqoriyev, 2011). Bu boradagi mashhur tadqiqotlar orasida D.Jentlning "Moliyaviy xizmatlar industriyasi" (D.Jentle, 1993), J.Sinkining "Tijorat banklarida moliyani boshqarish" (J.Sinki, 1994), P.Rouzning "Bank menejmenti, moliya mahsulotlarini taqdim etish" (P.Rouz, 1995) kabi ishlarni qayd etish mumkin. Bank mijozlari uchun innovatsion bank mahsulotlaridan foydalanish imkoniyati yaratildi.

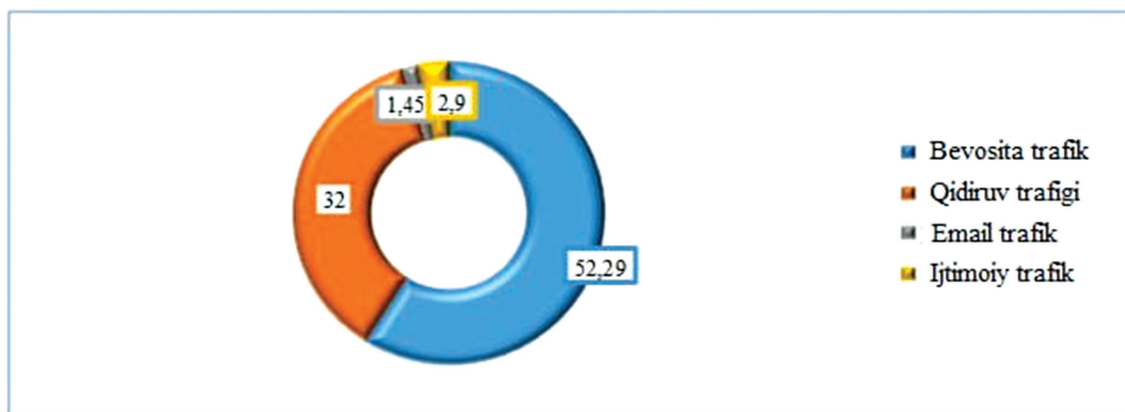
NATIJA VA MUHOKAMA

Raqamli transformatsiya jarayonida innovatsion bank mahsulotlarining iqtisodiyotda tutgan o'rnini takomillashtirish hamda uning samaradorligini oshirishni bo'yicha ishlab chiqilgan ilmiy yondashuvlar, mualliflik yondashuvlari amaliy faoliyatga tadbiq etilishi mumkin. Tadqiqot natijalari raqamli transformatsiya jarayonida innovatsion bank mahsulotlarining bank tizimida tutgan o'rnini takomillashtirish yuzasidan me'yoriy-huquqiy hujjatlar ishlab chiqishda foydalanish mumkin.

Raqamli transformatsiya jarayonida innovatsion bank mahsulot va xizmatlar bozorida yuz berayotgan transformatsion jarayonlar, fikrimizcha, quyidagi asosiy bosqichlar orqali ifodalanadi:

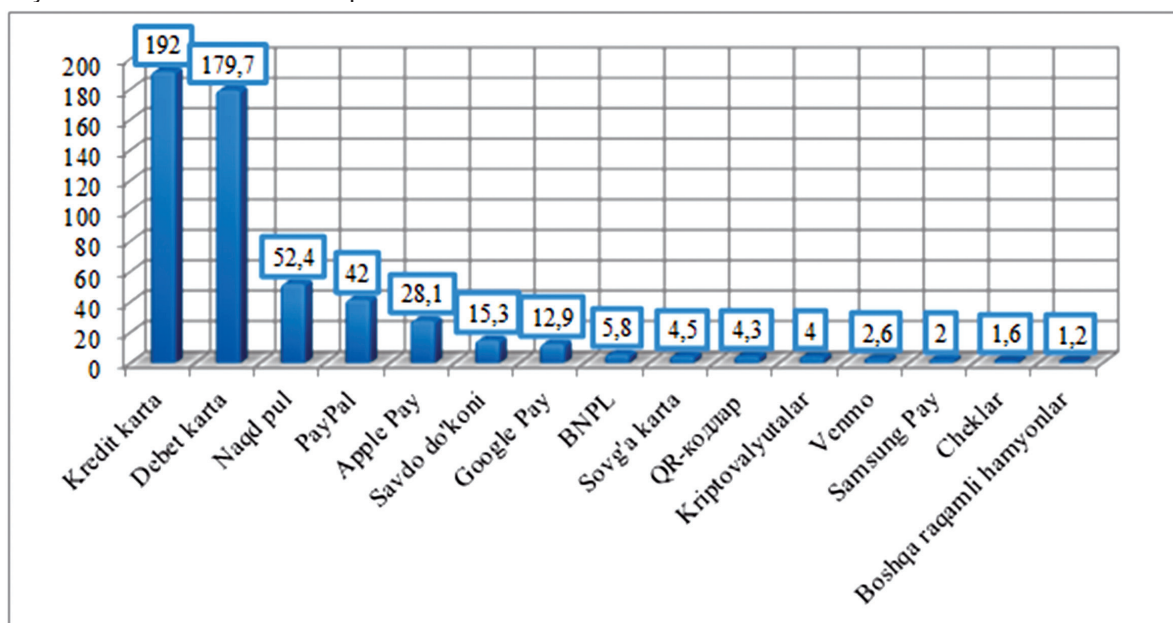
1-bosqich. Chakana bank xizmatlarini ko'rsatishga ixtisoslashgan va bank litsenziyasiga ega bo'lgan tashkilotlar tomonidan mobil ilovalardan foydalanish ko'lamining kengayib borishi.

Chakana xizmatlarga ixtisoslashgan banklarning rasmiy saytlariga tashrif darajasi bo'yicha Revolut, Monzo va N26 yetakchilik qilishlari aniqlangan. Shu o'rinda qayd etish lozimki, Instagram, Facebook, Twitter va LinkedIn, shuningdek, Youtube videoxosting orqali bank xizmatlarini sotish kanallarini shakllantirish masalasiga e'tibor qaratilmoqda. Xususan, oylar kesimida eng yirik o'sish sur'atlari Instagram (2,3 foiz), Facebook (1 foiz), Twitter (0,7 foiz) va LinkedIn (2,9 foiz) kuzatilgan.

4-rasm. Chakana bank xizmatlarini taklif etishda qo'llanilayotgan trafiklar¹ (foizda)

2-bosqish. Ijtimoiy to'lovlar sohasining keskin rivojlanib borishi. "Forrester"² kompaniyasi tomonidan o'tkazilgan tadqiqotlarga ko'ra, ijtimoiy to'lovlar sohasida bir qator o'zgarishlar yuz berayotganligidan dalolat beradi. PayPal, Venmo ilovasi, Apple Cash, Square Cash App mobil ilovasi orqali taklif etilayotgan integratsiyalangan to'lov paketlari tijorat banklarining to'lovlar bozoridagi jiddiy raqobatchilariga aylanishini ta'minlab bermoqda. Ammo shunga qaramasdan, bank kartalari va naqd pul orqali amalga oshirilayotgan operatsiyalar ustuvorlik kasb etmoqda.

5-rasm. AQSh hududida to'lov shakllari bo'yicha iste'mol to'lovlarining o'rtacha oylik hajmi³ (mlrd. AQSh dollarida)

"PYMNTS analitik markazi"⁴ tadqiqotlariga ko'ra, iste'molchilar mobil hamyonga nisbatan kontaktsiz kartalarni afzal ko'rishmoqda. Berilgan ma'lumotlarga ko'ra, AQShda har to'rtinchi xaridor birlamchi mahsulotlarni internet orqali sotib olishgan.

3-bosqish. P2P-tranzaksiyalarning segmentida raqobat kurashining keskinlashishi. P2P-tranzaksiyalarni amalga oshirishga ko'maklashadigan texnologiyalarni ishlab chiqaruvchi fintex kompaniyalar bilan raqobat afzalliklarini yaratish uchun AQSh besh yirik banki pul o'tkazmalarining Zelle platformali servisini ishlab chiqib, P2P-tranzaksiyalarning sohasida muayyan muvaffaqiyatga erishdi. Ammo PayPal, Venmo va Cash App Block tomonidan qo'shimcha funktsionallarning taklif etilishi (xususan, S2B-to'lovlari) banklar uchun qo'shimcha muammolarni yuzaga keltirmoqda.

1 Muallif hisob-kitoblari.

2 <https://www.forrester.com/report/predictions-2022-payments/RES176306> - ma'lumotlari asosida tayyorlangan.

3 <https://www.pymnts.com/topic/retail/> - ma'lumotlari asosida tayyorlangan.

4 <https://www.pymnts.com/> - ma'lumotlari asosida tayyorlangan.

4-bosqish. Super-app texnologiyalarining joriy etilishi. Bugungi kunda dunyoning yetakchi banklari tomonidan faol o'rganilayotgan masalalardan biri Super-app (mijoz uchun zarur bo'lgan funksiyalarni yagona interfeysda yig'ish) shakllantirish hisoblanadi. Mazkur masalaning yillik hisobot va biznes rejalarida qayd etish holatlari 2019-2021 yillar davomida 640 foizga ko'paygan. Mazkur yo'nalishdagi asosiy muammo mijozlarning talabi bilan bog'liq. Bank ilovalari murakkab tarkibiy tuzilmaga ega, ammo mijozlar aksariyat holatlarda balansni tekshirish, to'lovlarni amalga oshirish va to'lovlar tarixi kabi funksiyalardan foydalanishadi xolos. Shuning uchun mobil ilovalarni boshqa platformalarga integratsiyalashtirishda 4-5 API qo'llaniladi.

Xorijiy mamlakatlarda bank infratuzilmasi rivojlanishiga faqatgina texnik va texnologik rivojlanishgina emas, balki aholining moliyaviy savodxonligi oshishi, o'zi uchun qulay bank xizmatlaridan samarali foydalana olishi ham turtki bo'lgan. "2016-yilda "PewResearchCentre" tomonidan o'tkazilgan tadqiqotga ko'ra, AQSh aholisining bank operatsiyalarini amalga oshirishda 51 foizi mobil bankingdan, 50 foizi elektron bankingdan foydalansa, Xitoy va Koreya aholisining 50 foizi ushbu xizmat turlaridan foydalanadi. Bu esa aholining bank interaktiv xizmatlariga bo'lgan talabi yuqoriligini bildiradi. Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra, "2011-2014 yillarda bank xizmatlaridan foydalanuvchilar va banklarda o'z hisob raqamlariga ega jahon aholisi soni 700 mln.ni tashkil etdi"⁵.

Bank mijozlari 51 foizdan 62 foizgacha oshdi, bunga bank xizmatlari, texnologiyalar va bank infratuzilmasining rivojlanishi sabab bo'ldi. Har 100 ming aholiga to'g'ri keluvchi bank filiallari soni Koreyada 272 ta, Yaponiyada 127,8 tani tashkil etadi. Yaponiya bankomatlari soni va xizmatlari jihatidan yetakchi hisoblanib, 2012-yildan boshlab, biometrik ma'lumotlar asosida ishlovchi bankomatlar tizimi ishga tushirildi. Har 100 ming aholiga to'g'ri keluvchi bank filiallari soni Yaponiyada 34,10 ta, Buyuk Britaniya 25,8 ta, Hindistonda 14,7 ta to'g'ri keladi. Hindistonning "ICICIBank" mijozlar soni 25 mln.ga yetdi. Hindistonning yirik banklari "Bank of Barada", "Bank of India" ning 3100 ta filiali, "Andhra Bank"ning 22 ta shaharda 1500 ta filiali mavjud, bankomatlar soni esa 50 mingtani tashkil etadi"⁶. Yuqorida keltirilgan banklar "90 mln. dan ortiq mijozlarga xizmat ko'rsatadi.

Bugungi kunda "Buyuk Britaniya, Italiya, Germaniya, AQSh, Koreya, Yaponiya singari mamlakatlar aholisi masofaviy bank xizmatlaridan foydalanish darajasi 55 foizdan 98 foizgachani tashkil etishi natijasida Italiyaning "Unicredit" guruhining 2018-yilga kelib 800 ta bo'limi qisqardi. 2012-yilda "Bank of America"ning filiallari soni 800 taga qisqardi. "JP Morgan" tahlilchilari bu borada olib borgan tadqiqotlarida investorlar xarajatlarni qisqartirgan holda kapitalni raqamli iqtisodiyotga yo'naltirishning afzalligi asoslandi. Shuningdek, Germaniyaning "Deutsche Bank" 1 mlrd. yevroni 2018-2024 yillarda raqamli banking 72 xil turdagi xizmatlarini rivojlantirishga yo'naltirish rejalashtirgan. Bunga sabab, agar banklar raqamli bankingga investitsiya ajratmas ekan, ular asosiy daromadini 30-35 foiz yo'qotishi mumkin degan taxminlar ilgari surilgan"⁷.

O'sish iqtisodiyotidagi mamlakatlarda "bank infratuzilmasi 1990-yillarda Rossiya, Xitoy, Belarus kabi mamlakatlar bank tizimiga kirib kelgan. O'zbekiston, Qozog'istonda esa 2005-yildan boshlab zamonaviy bank xizmat turlari, texnologik rivojlanishi, shu bilan birga bankomatlar, plastik kartochkalar bilan hisob-kitoblarni amalga oshirish ommalashgan"⁸.

AQSh, Xitoy va Yaponiya mamlakatlarida bank infratuzilmasining rivojlanishiga ta'sir ko'rsatuvchi birinchi omil innovatsion texnologiyalarning bank tizimiga joriy etilgani bo'lsa, ikkinchi omil aholi moliyaviy savodxonligining yuqoriligi sanaladi. "Ushbu davlatlar ilk bora bank tizimiga "raqamli bank"ni joriy etdi va ushbu tizimdan foydalanuvchilar soni 55 foizdan 90 foizgachani tashkil etmoqda. Xitoyda nafaqat banklar orqali to'lov, balki mobil to'lov tizimi ham yuqori darajada rivojlangan. Xitoyda "Ali pay", "We chat pay", "Union Pay Quick Pass" to'lov tizimi bozorda yetakchi bo'lib, "Ali pay"dan foydalangan holda amalga oshirilgan to'lovlar 90 foizni tashkil etadi. Plastik kartochkalar orqali savdo tarkibida – kredit kartalar orqali to'lovlar hajmi 60 foizga, debit kartalar orqali to'lovlar 40 foizga yetgan"⁹.

Rivojlangan va o'tish iqtisodiyotidagi mamlakatlar tajribasi ko'rsatdiki, "bank infratuzilmasining rivojlanishida asosiy e'tibor xizmatlarni va texnologiyani rivojlantirishga qaratilgan. Bank infratuzilmasining rivojlanishiga yo'naltirilgan investitsiyalar banklarga yangi texnologiyalarni jalb etish orqali yangi xizmat turlari kengayishi va mijozlar bazasi oshishiga olib kelgan. Yevropa va AQSh banklari investorlari o'z mablag'larining 91 foizini bank faoliyati samaradorligini oshirishda infratuzilmaga investitsiya kiritishga sarflamoqda"¹⁰. Bugungi kunda doimiy tarzda foydalanib kelinayotgan xizmat turlarining o'rnini raqamli banking xizmat turlari egallamoqda. Chunki banklar xizmat turlarini takomillashtirmas ekan, ularning daromadi va mijozlar soni keskin qisqarib borishini xorij tajribasi ko'rsatib bermoqda.

5 www.worldbank.com - ma'lumotlari asosida tayyorlangan.

6 XVF - ma'lumotlari asosida tayyorlangan. <http://data.imf.org>

7 XVF - ma'lumotlari asosida tayyorlangan. <http://data.imf.org>

8 XVF - ma'lumotlari asosida tayyorlangan. <http://data.imf.org>

9 The Goldman Sachs Group, Inc. Future of Finance: The Rise of China FinTech. August 7, 2017

10 https://www.mastercard.com/content/dam/mccom/gateway/documents/MC_WhitePaper_GlobalPaymentsPlaybook_202201_v3_Reduced.pdf

Pandemiya bank mijozlarini an'anaviy filiallardan raqamli kanallarga o'tishini rag'batlantirdi. "Boston Consulting Group (BCG)ning chakana bank faoliyati bo'yicha o'tkazgan so'rovnomasiga ko'ra, 16 ta yirik bozorda respondentlarning o'rtacha 13 foizi pandemiya davrida birinchi marta onlaynbanking xizmatidan foydalangan (mobil banking orqali o'rtacha 12 foiz) va ayrim bozorlarda bu foiz ancha yuqori. Xitoyda pandemiya davrida mobil bankingdan foydalanish 30 foizga, Janubiy Koreyada 21 foizga, Ispaniyada 14 foizga, AQSh va Italiyada 13 foizga va boshqa davlatlarda ham sezilarli o'sish kuzatildi. Pandemiya davrida naqd pulsiz to'lovlar ham sezilarli ravishda ortdi. Respondentlarning 20 foizdan ortig'i internet-banking va mobil ilovalar kabi raqamli to'lov yechimlaridan foydalanishni ko'paytirganini, 10% dan ortig'i esa kredit va debet kartalari haqida shunday fikr bildirdi. So'nggi vaqtlarda ayniqsa pandemiya davridan so'ng bank filiallar faoliyati bo'yicha turli biznes tahlillarni o'tkazishni talab etmoqda. BCG so'rovnomasiga ko'ra pandemiya davrida bank filiallaridan foydalanish 12 foizga, pandemiya davridan so'ng 26 foizga qisqarganini ko'rsatdi" (B.Bloching, 2015).

Raqamli bo'lmagan banklar tez orada yangi va tajribali foydalanuvchilar filiallarga tashrif buyurishdan ko'ra onlayn-banking va raqamli bank xizmatlarini tanlashlari turli muammolarni keltirib chiqaradi. Risk shundaki, raqamli texnologiyalardan xabardor bo'lgan mijozlar raqamli jihatdan rivojlangan amaldagi raqobatchi banklarga yoki innovatsion rivojlangan banklarga o'tib ketishlari mumkin. Raqamli bankni rivojlantirish bo'yicha xalqaro tajribani o'rganish shuni ko'rsatadiki, raqamli bank iste'molchi, investor va bankning o'zi nuqtai nazaridan zamonaviy imkoniyatlar to'plamiga ega bankdir.

Dunyoning yetakchi ekspertlarining prognozlariga ko'ra, "2025-yilga kelib jahon iqtisodiyotining chorak qismidan ko'prog'i raqamli bo'ladi va iqtisodiyotni raqamlashtirish texnologiyalarini joriy etish davlat, biznes va jamiyatning samarali hamkorlik qilishiga imkon beradi"¹¹. 15 dan ortiq mamlakatlar milliy raqamlashtirish dasturlarini amalga oshirmoqda: Daniya, Norvegiya, Buyuk Britaniya, Kanada, Germaniya, Saudiya Arabistoni, Hindiston, Rossiya, Xitoy, Janubiy Koreya, Malayziya, Singapur, Avstraliya, Yangi Zelandiya va Qozog'iston. Xitoy Internet Plyus dasturida raqamli sanoatni an'anaviy tarmoqlar bilan birlashtiradi (-jadval).

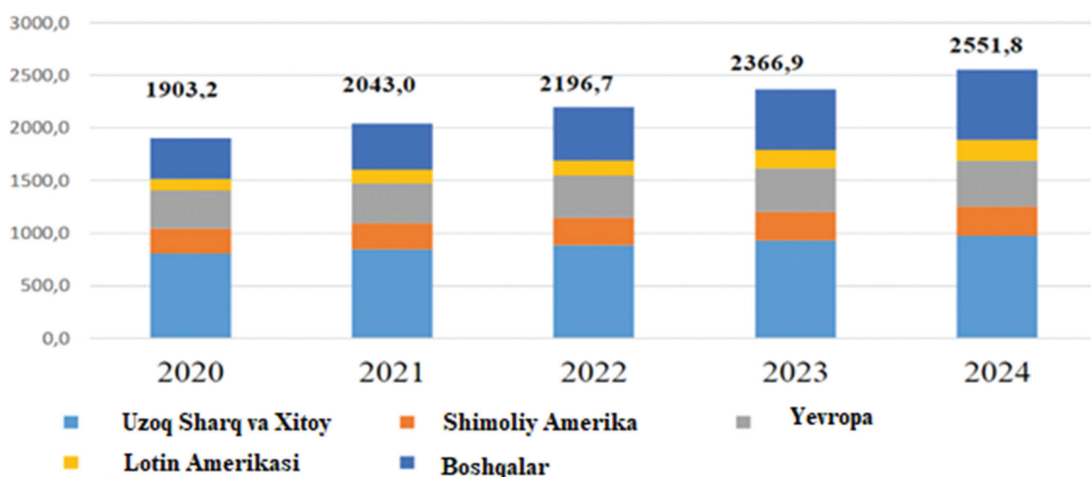
1-jadval. 2022-yilda mijozlar bazasi hajmi bo'yicha dunyoning yetakchi raqamli banklari¹²

№	Banklar	Bosh kompaniya	Mamlakatlar	Mijozlar soni (million)
1	ING Diba	ING Group	Germaniya	8,5
2	Capital One 360	Capital One Financial	AQSH	7,8
3	USAA Bank	USSA	AQSH	7,0
4	FNBO Direct	First National of Nebraska	AQSH	6,0
5	Rakuten Bank	Rakuten	Yaponiya	5,0
6	Tinkoff Bank	-	Rossiya	5,0
7	TIAA Direct	TIAA-CREF Trust Company	AQSH	3,9
8	Discover Bank	Discover Financial Services	AQSH	3,5
9	Alior Bank	-	Polsha	3
10	DKB AG	-	Germaniya	3

Statista bozorlari va iste'molchilari uchun xalqaro biznes platformasiga ko'ra, onlayn-banking va mobil banking xizmatlaridan foydalanish 2020-2024 yillarda barqaror o'sib boradi va Osiyo bozori eng yirik hisoblanadi. 4.19-rasmdan ko'rinib turibdiki, 2020-yilda uzoq Sharq va Xitoy 800 milliondan ortiq faol onlayn bank foydalanuvchilariga to'g'ri keladi. Bu ko'rsatkich 2024 yilga kelib deyarli bir milliardga yetishi kutilmoqda.

11 Технологии финансовых услуг в 2022 году и в дальнейшем: революционные перемены [Электронный ресурс] // PricewaterhouseCoopers.—Режим доступа: https://www.pwc.ru/ru/banking/publications/_FinTech

12 Технологии финансовых услуг в 2022 году и в дальнейшем: революционные перемены// PricewaterhouseCoopers.—Режим доступа: https://www.pwc.ru/ru/banking/publications/_FinTech

6-rasm. 2020-2024 yilgacha bo'lgan faol onlayn bank foydalanuvchilari soni o'sishi dinamikasi va prognozi¹³ (mln. kishi)

Shuningdek, 6-rasm ma'lumotlaridan ko'rinadiki, 2020-yilga kelib dunyo bo'ylab 1,9 milliardga yaqin odam onlayn-bank xizmatlaridan faol foydalangan bo'lsa, 2024-yilga kelib bu raqam 2,5 milliardga yetishi prognoz qilinmoqda. Shuning uchun, agar banklarning mijozlar bazasining o'sishi foydaning asosiy omillaridan biri ekanligini hisobga olsak, banklar bozor sharoitlari va mijozlar ehtiyojlariga nisbatan moslashuvchan bo'lishi kerak.

Innovatsiyalarning ta'siri qo'llanmaning biznesni boshqarish uslubi va jarayonlarini, xususan, mijozlarga xizmat ko'rsatish sifatini qayta ko'rib chiqishga tayyorligiga bog'liq. Ushbu tashabbuslar birinchi navbatda banklarda innovatsion texnologiyalarni takomillashtirish, aholining barcha qatlamlari kirishi uchun yangi raqamli xizmatlarni ishlab chiqish va banklarni universal moliya institutlari sifatida rivojlantirishga qaratilgan. Banklar moliya institutlari sifatida bozor iqtisodiyotida jamg'arma va investitsiyalarni samarali taqsimlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi va butun moliyaviy tuzilmaning barqarorligi uchun muhimdir. Shuning uchun ular bir vaqtning o'zida iqtisodiyot bilan birgalikda isloh qilishlari va moslashuvchan vositalarga ega bo'lishlari kerak. Raqamlashtirish iqtisodiyotning zamonaviy o'ziga xos xususiyati bo'lganligi sababli, bank sektori iqtisodiyotning bir qismi sifatida ham zamonaviy talablarga javob berishi kerak, chunki rentabellik darajasi va banklarning faoliyati bevosita makroiqtisodiy oqibatlarga olib kelishi mumkin.

XULOSA VA TAKLIFLAR

"Bank xizmati" va "bank mahsuloti" tushunchalarining paydo bo'lishi bank operatsiyalarini optimal darajada bajarishga ko'makchi bo'lib, ko'plab iqtisodchilarning e'tiborini tortmoqda, ular tomonidan turlicha talqin etilmoqda. Yaratilgan, ishlab chiqilgan va sotilgan innovatsion bank mahsulotlari bank operatsiyalari bilan birgalikda bank mahsulotini yaratadi. Innovatsion bank mahsulotlarining paydo bo'lishi va davriy rivojlanishi yoki axborot texnologiyalarining taraqqiy topishi natijasida innovatsion bank xizmat turlarining ortib borishi kuzatildi. Xususan, kompyuter, smartfon, maxsus interaktiv televizor va boshqa texnologiyalarning yaratilishi sababli, ular imkoniyatlaridan banklarda foydalanish natijasida innovatsion bank mahsulotlarining turlari ortib bordi. Zamonaviy axborot texnologiyalari, yangi innovatsion bank mahsulot va xizmatlarining joriy etilishi O'zbekiston bank tizimida ham bank xizmatlari bozori kengayishiga sharoit yaratmoqda. O'zbekistonda bozor iqtisodiyoti munosabatlari rivojlangani sari tijorat banklari ham chakana amaliyotlar, mijozlarga taqdim etiladigan xizmat turlarini oshirish orqali o'z faoliyatini diversifikatsiyalashga erishmoqda. Har bir yangi axborot texnologiyalar imkoniyatlari va to'lov tizimi bilan bog'liq innovatsion g'oyalarning bank tizimiga targ'ib qilinishi banklarda yangidan-yangi xizmatlar paydo bo'lishiga olib kelmoqda. Bundan tashqari, innovatsion mahsulotlar umuman iqtisodiyotni rivojlantiradi, chunki ular aholining moliyaviy savodxonligini oshirishga, tadbirkorlik va investitsiyalarni rag'batlantirishga yordam beradi. Shu sababli, innovatsion bank mahsulotlari va xizmatlarini ishlab chiqish har qanday zamonaviy bankning muvaffaqiyatli faoliyatining asosiy elementidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. O'zbekiston Respublikasining Qonuni, 05.11.2019 yildagi O'RQ-580-son. lex.uz/docs/-4581969
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 12-sentyabrdagi "Bank tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3270-sonli qarori. lex.uz/ru/docs/-3342348

¹³ <https://www.statista.com>

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 23 martdagi "Bank xizmatlari ommabopligini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-3620-sonli qarori. lex.uz/docs/-3593541
4. Иванов А. Банковские услуги: зарубежный и российский опыт. М.: Финансы и статистика, 2002.
5. Douglas X. Banking policy in the field of lending. – М.: Slovo, 1971. - 508 p.
6. Mamadiyarov Z.T. Tijorat banklarida masofaviy bank xizmatlarining evolyutsiyasi va rivojlanish bosqichlari (xalqaro tajriba) // "Xalqaro moliya va hisob" ilmiy elektron jurnali. № 6, noyabr-dekabr, 2018 yil, 11 b.
7. Electronic Banking Group Initiatives and White Papers. - Basel Committee for Banking Supervision. - Basel, October 2000. - 27 p.
8. Devlin, J.F. (1995), "Technology and innovation in retail banking distribution", International Journal of Bank Marketing, Vol. 13 No. 4, pp. 19-25.
9. Aliqoriev O.F. Tijorat banklarida moliyaviy xizmat turlarini rivojlantirish yo'nalishlari. iqt. fan. nom. ... diss. Avtoreferat – Toshkent, 2011. – 28 b.
10. www.sciencedirect.com - ilmiy tadqiqotlar haqida ma'lumotlar taqdim etuvchi xalqaro ilmiy elektron baza rasmiy veb-sayti;
11. www.scopus.com - ilmiy tadqiqotlar haqida ma'lumotlar taqdim etuvchi xalqaro ilmiy elektron baza rasmiy veb-sayti;
12. www.corporatefinanceinstitute.com – xalqaro korporativ moliya va moliyaviy institutlar bo'yicha tadqiqotlar olib boruvchi onlayn provayder rasmiy veb-sayti;
13. www.statista.com - statistik ma'lumotlar taqdim etuvchi xalqaro veb-sayt;
14. www.imv.uz O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi rasmiy veb-sayti;
15. www.cbu.uz O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy veb-sayti;

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 6

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

